

Українська канонічна спадщина: Собор 1274 р. у Володимирі на Клязьмі

протоієрей Володимир Вакін

Церква звершує свою спасительну місію у визначених межах проживання своєї пастви, а зріз церковного життя об'єктивно може бути проаналізований тільки у вимірі історичного контексту. Нашестя татаро-монгольської орди спричинило деструктивні та руйнівні наслідки не тільки для нашої Вітчизни, а й торкнулося устрою церковного життя. Святительська діяльність Київського митрополита Кирила III була спрямована на відновлення внутрішньо-церковного життя митрополії та повернення їй величі колишнього благочестя. Митрополит досягнув поставленої мети класичним канонічним способом, спираючись на «Кормчу книгу» та скликавши обласний собор в 1274 р. у Володимирі на Клязьмі.

Ключові слова: Собор 1274 р. у Володимирі на Клязьмі, Київський митрополит Кирил III, книга правил, канонічні постанови, соборноправність, тлумачення канонів.

Татаро-монгольська навала і занепад Київської держави негативно відобразились на стані справ внутрішнього життя митрополії, що мало своїм наслідком виникнення багатьох непорядків й відступленню від церковних правил. На духовні посади висвячувалися люди недостойні; паству рідко навіщали пастирі й архіпастирі; звичаї в народі, що суперечили православній вірі, залишалися без належного виправлення; правила церковної дисципліни й порядку для багатьох з кліру були, за висловом літописців, які наводять слова митрополита Кирила III, «покриті облаком еллінської мудрості», тобто незрозумілі мовою та змістом¹, а, головне, не становили належної основи для пастирської діяльності.

Перший після татарської навали Київський митрополит Кирил III у турботах про впорядкування та відновлення внутрішнього порядку

¹ Власовський І., проф. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – К., 1998. Т. 1. – С. 132.

в житті Київської митрополії відповідно до канонічному устрою Православної Церкви подбав про те, щоб дістати «Кормчу книгу» з поясненнями церковних правил візантійським каноністом Аристином, перекладену на слов'янську мову архієпископом Сербським св. Савою. Митр. Кирил III отримав цю «Кормчу книгу» 1262 року з Болгарії від болгарського князя Якова Святослава, який люб'язно переслав її митрополиту разом зі своїм листом.

Отримавши звід канонічних правил на доступній слов'янській мові, митрополит Київський Кирил III висловився: «ныне облиставша, рехше истолкованы быша, и благодатию Божию ясно сияют, неведения тьму отгоняющее и все просвещающее светом разумным»². На думку митр. Макарія (Булгакова), слово «истолкованы» можна розуміти у двох значеннях: у першому сенсі слово «толковать» означало переклад. Взнявши до уваги вислів митрополита про те, що раніше церковні правила були потьмарені для народу хмарою еллінської мудрості й тому були незрозумілі і незбагнені, а тепер ясно засяяли світлом розумним і проганяють пільму незнання, можна зробити висновок, що тут мова йде саме про переклад правил на слов'янську мову.

Це не означає, що в нас не було слов'янського перекладу законодавства Вселенської Церкви. З часів хрещення в Київській митрополії у використанні на слов'янській мові було два збірники канонічних правил: систематичний збірник Іоана Схоластика (VI ст.), який за своїм змістом був досить неповним, і хронологічний збірник Соборів і Отців, що складає другу частину «Номоканона в 14 титулах», званий «Синтагмою», також не повний, хоча в меншій мірі, ніж попередній збірник³. Оскільки митрополит говорить про недоступність пізнання канонів через «хмару еллінської мудрості», то можна зробити висновок, що ці переклади були недосконалі і містили велику кількість елліністичних термінів. Тому прагнення повноцінного, достовірного та доступного для розуміння зводу церковного законодавства спонукало Кирила III потурбуватися про отримання даної «Кормчої книги» для нашої митрополії.

Друге розуміння слова «толковать» – тлумачення, оскільки «Кормча книга» містила не тільки повноцінний звід канонічних пра-

² Булгаков Макарий, митр. История Русской Церкви: В 9 т. – М., 1995. – Т. 3. – С. 184.

³ Голубинский Е., проф. История Русской Церкви: В 5 т. – М., 1901. – Т. 3. – С. 64.

вил Вселенської Церкви, але й тлумачення на ці правила, яких у нас не могло бути раніше через те, що вони з'явилися в самій Візантії тільки у XII столітті з-під пера трьох відомих каноністів – Зонари, Аристіна і Вальсамона. Болгарський князь Яків Святослав у своєму листі до митрополита Кирила III «Кормчу книгу» назвав «Зонарою», хоча насправді майже всі тлумачення на канони, вміщені в цей збірник, належать не Зонарі, а Аристину⁴.

Проте в якому б значенні ми не розуміли вислів митрополита Кирила III, залишається беззаперечним, що, прагнучи повернути устрій внутрішнього життя Київської митрополії в канонічне поле церковного права, він першим у нашій митрополії впровадив у всезагальне використання і «Кормчу книгу» слов'янською мовою, і тлумаченням до неї візантійських каноністів.

«Кормча книга» була зачитана на Соборі, скликаному митрополитом Кирилом III у Володимирі-на-Клязьмі в 1274 році, і одержала схвалення. Пізніше вона багаторазово переписувалася і до нас дійшли два роди списків «Кормчої книги»: рязанський та софійський.

Для предмета нашого дослідження важливим є сам Собор у Володимирі-на-Клязьмі. Митр. Кирил III потурбувався не тільки про забезпечення своєї митрополії кодексом канонічного права, але й про відтворення відповідно до канонів соборного устрою життя Церкви.

Принцип соборноправності являється базовим в управлінні Православної Церкви і ґрунтується на божественному праві. У тлумаченні на 37 Апостольське правило:

«Двічі на рік нехай буває собор єпископів, і нехай міркують вони один з одним про догмати благочестя та вирішують церковні негаразди, якщо трапляться. Перший раз – у четверту неділю по П'ятидесятниці, вдруге – у жовтні, у двадцятий день».

Єпископ Никодим (Мілаш) говорить:

«Ісус Христос додав іще одну нову заповідь, заповідь про взаємну любов, яка всіх об'єднує в єдиному дусі й думці, все животворить і укріплює. Це досягається тільки братським спілкуванням і взаємообміном думок на соборі, тому що, якщо кожна окрема особа, як би вона не була налаштована на добро, захоче керуватися

⁴ Цытин В., прот. Курс церковного права. Учебное пособие. – Клин, 2002. – С. 122.

виключно своїми розмірковуваннями, то цим ніколи не досягнеться єдність, а між тим тільки за "єдинодумкою" пізнається істинна Церква. Христос обіцяв Своїм, що де будуть зібрані двоє або троє в ім'я Його там буде і Він Сам (Мф.18, 18-20). Апостоли вірно наслідували слова Свого Вчителя. Хоча всі вони були багато наділені дарами Духа Святого і могли самостійно вирішити різного роду суперечки, що виникли в Церкві, тим не менше, вони не діяли подібним чином, а зібралися для соборного вирішення (Діян.6, 2; 15, 1-32; 20, 17-38), бажаючи цим дати приклад для наслідування своїм наступникам. Приклад Апостолів став взірцем для їхніх послідовників і вони жодне діло не виконували інакше, як тільки соборно. На цих соборах на першому місці повинні були розглядатися справи віри, потім судові справи і також усі церковні справи, які стосувалися устрою церковного життя»⁵.

Отже, наслідуючи приклад та виконуючи постанови святих Апостолів та богоносних Отців, канонічні правила вимагали з часів Трульського Собору (8 правило) скликати такі Собори щорічно для обміркування церковних питань та вирішення судових справ «... для зміцнення душ і вилікування пристрастей» (Трул. 2).

Історичні джерела зберегли мало відомостей про церковні Собори нашої Церкви в перші століття після нашестя татаро-монголів. Автентичні акти маємо лише з Собору у Володимирі-на-Клязьмі 1274 року. Про інші митрополичі собори є лише випадкові відомості, що вони відбувалися, та досить скупі літописні вказівки про справи, що ті Собори розглядали. Проф. М. Суворов подає думку, що соборноправність у Київській митрополії для даного періоду взагалі була не характерна, а Собор 1274 року носив зовсім випадковий характер⁶.

Протилежну і більш виваженішу позицію з даного питання зайняв проф. Є. Голубинський. На його думку, літописи як до монгольського періоду, так і досліджуваного нами періоду, надзвичайно рідко говорять про скликання митрополичих Соборів, так що на їхній основі можна було б подумати, що управління в нашій митрополії зберігало

⁵ Правила Православної Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийскаго: В 2 т. – М., 2001. – Т.1. – С. 105.

⁶ Суворов Н. Курсъ церковнаго права: В 2 т. – Ярославль, 1889. – Т.1 – С. 313.

тільки дуже мізерний залишок соборності. Проте професор вказує, що існують інші позитивні свідчення, на основі яких можна вважати, що митрополичі Собори скликалися вже не так рідко, як можна було зробити висновок на основі літописів. До нашого часу з даного періоду збереглися ряд грамот, даних єпископами митрополитам про те, що вони, не маючи можливості прибути на митрополичий Собор, наперед висловлюють згоду на все, що буде прийнято Собором⁷. Грамоти єпископів не говорять нам, що митрополичі Собори скликалися дуже часто, але, свідчать, що вони скликалися і не так уже рідко, що наші митрополити ведення церковних справ вбачали саме у соборному управлінні, як і вимагається святими Апостольськими правилами.

Крім свідчень єпископських грамот, з певністю можна стверджувати, що відбувалися митрополичі Собори з метою заміщення єпископських кафедр, хоч такі потреби звичайно виникали не щороку, але це є прямим підтвердженням збереження соборного характеру управління в нашій митрополії.

Також доказом наявності соборів у даний час є саме призначення соборів, а саме їхня судова компетенція щодо архієреїв. Згідно з канонічними правилами митрополит може судити єпископа, а у випадку його вини і недостойнства позбавити його влади на кафедрі не інакше, як при участі інших єпископів, тобто тільки соборно:

«Якщо якийсь єпископ, будучи звинувачуваним у якихось проступках, судимий буде від усіх єпископів тієї області, й усі вони за згодою винесуть про нього однаковий вирок, то такий нехай не судиться іншими єпископами, але спільне рішення єпископів області нехай залишається дійсним» (Антиох. 15).

Нам відомі наступні судові справи Київських митрополитів над архієреями своєї митрополії: митр. Кирил III у 1280 році відлучив від священної єпископа Ростовського Ігнатія, митр. Максим у 1295 році зняв з Володимирської кафедри єпископа Якова, св. Петро в 1311 році позбавив сану єпископа Сарайського Ізмаїла, митр. Феогност у 1347 році відлучив єпископа Суздальського Даниїла, св. Олексій у 1365 році позбавив кафедри Суздальського єпископа Олексія. Незважаючи на те, що літописи, коли наводять дані рішення Київських митрополи-

⁷ Голубинский Е., проф. История Русской Церкви: В 5 т. – М., 1901. – Т. 3. – С. 20.

тів, нічого не говорять про попередні соборні судові засідання, проте само собою розуміється, що митрополити для звершення законного судового процесу та застосування канонічно визначених покарань щодо зазначених архієреїв повинні були збирати Собор єпископів. А факт, що про ці Собори не має згадок у літописах, пояснюється тим, що крім рішень судового характеру на даних Соборах, більше не розглядалися і не приймалися інші постанови, а визначені судові рішення Собору записалися з ім'ям правлячого митрополита, як це було і в традиціях Візантії, коли рішення приймав Собор, а постанови чи послання згадуються з ім'ям патріарха. Та й сам Собор 1274 року у Володимирі-на-Клязьмі дійшов до нас під назвою «Правила митрополита Київського Кирила».

Собору у Володимирі-на-Клязьмі в 1274 році передувала архієрейська висвята архімандрита Печерського монастиря Серапіона на вакантну кафедру єпископа Володимирського. Для звершення посвяти з'їхалися митр. Київський Кирил III і ще чотири архієреї: єпископ Новгородський Догмат, Ростовський Ігнатій, Переяславський Феогност і Полоцький Симеон⁸. У складі цих ієрархів та нововисвяченого єпископа Володимирівського Серапіона митрополит Кирил III створив Собор, на якому було прийнято ряд постанов для відновлення розхитаних лихоліттям порядків церковної дисципліни.

Собор у своїх постановах найбільшу увагу приділяє порушенню і занедбанню церковних правил, вбачаючи за це кару Божу, що виявилась у бідах і стражданнях татарського лихоліття.

«Яку користь ми маємо, нехтуючи божественні правила? Чи не розсіяв нас Бог по лицю всієї землі? Чи не взяті були наші міста? Чи не впали сильні наші від меча? Чи не одведено в полон дітей наших? А чи не запустили святі церкви? Чи не мучать нас кожного дня безбожні й невірні люди? І все це прийшло на нас за те, що не держимо ми правил святих отців наших ...»⁹ – так говорить митр. Кирил III у передмові до постанов Собору.

Далі у своєму слові митрополит вказує на мету скликання Собору:

⁸ Власовський І, проф. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – К., 1998. – Т. 1. – С. 134.

⁹ Определения Владимирского собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 84 (1).

«Наш Преплагий Бог, Який всіляко промишляє про наше спасіння і Який, за незвіданими Своїми стежами, встворчістю і премудрістю Пресвятого і Пречистого Духа все упорядковує, дарує всім, які достойно прийняли священство, необхідні сили для того, щоб зі страхом та всякою обережністю дотримувались святих правил пресвятих апостолів і преподобних наших отців, що були після них, які, маючи життєдайне слово, своїми пречистими законоположеннями огородили Церкву Божу подібно до твердих стін ... Але, – продовжує ієрарх своє звертання, – Я, Кирил, смиренний митрополит усієї Русі, частково через власну спостережливість, частково почувши від інших, знаю про багато розладів у храмах (у справі звершення богослужіння), бо одні роблять так, інші інакше, про багато незгод та погрішностей, які творяться чи через недбалість священників, чи через нерозумні звичаї, чи через невідвідування єпископами своїх єпархій, чи через незрозумілість правил церковних. Остання причина, – пояснює митрополит, – на даний час, після придбання Кормчої з тлумаченням, ліквідована ... Отже, на майбутнє нехай збереже нас Бог від невідання, а гріх (не дотримання правил з інших причин) нехай простить та нехай просвітить і врозумить нас відносно святих правил, щоб ми ніяк не насмілились порушувати отцівських повелінь і через це не унаслідували собі горя»¹⁰.

Після промови митрополита були соборно прийняті постанови для засудження і усунення й інших причин, що призвели до відступлення від канонів, які знайшов митрополит в області богослужіння, управління та морального життя духовенства та народу.

Оскільки багато порушень у церковному житті з'явилися з причини недостойного пастирства, у чому були винні й самі єпископи, які поставляли в сан священства людей, якості яких не відповідали висоті даного служіння. Собор наказує єпископам не рукополагати скоро нікого (1 Тим. 5, 22) і перше ніж ставити кого у священничі ступені, довідуватись про попереднє життя кандидата:

¹⁰ Определения Владимирского собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 85 (1).

«Єпископи, коли хочуть поставити священика чи диякона, повинні розізнати життя ставленика, яке він вів до поставлення, (і для цього) повинні призвати знаючих його сусідів, які знають його із дитинства ... Нехай розізнають про ставленика достеменно – чи зберіг дівство, чи одружений законним шлюбом на дівиці, чи добре знає грамоту; але й після цього швидко його не ставити, (а взнати) чи не кощунник, чи не злодій, чи не п'яниця, чи не клятвopорушник, чи не сварливий. Також належить випробувати його відносно гріховних вчинків: чи не грішив содомським блудом, чи зі скотиною, чи в руку, чи не винен у крадіжках, чи не втратив своє дівство до шлюбу, чи не блудив з багатьма, чи не творив перелюбу у шлюбі із законною жінкою, чи не давав неправдивого свідчення, чи не створив вбивства вільного чи невільного, чи не лихвар, чи не морить своїх слуг голодом та наготою, чи не виснажує надмірною працею, чи не уникає сплачувати данину, чи не чародій. Якщо хто буде викритий хоча б в одній із перерахованих провин, такий не може бути ні священиком, ні дияконом, ні причетником. А хто буде, за свідченням духовного отця, звільнений від усіх цих пороків, того нехай поставлять за порукою іще семи священиків з іншими добрими свідками»¹¹.

До вимог, передбачених щодо ставлеників, Собор наголошує на досягненні кандидатом канонічного віку, а саме: диякона не ставити раніше 25 років, а священика – 30 років (Трул. 14).

При цьому Собор пригадує та підтверджує послання Вселенського патріарха Германа до митрополита Кирила II (1228 р.) про непоставлення на священика раба, що не дістав звільнення від рабства¹².

При поставленні у священичі ступені в нашій митрополії існував звичай брати за це плату. Цей звичай існував і у Візантії й саме звідти прийшов до нас. Така практика власне є незаконною і представляє собою не що інше, як симонію. Проте у Візантії цей звичай, не дивлячись на старання в боротьбі з ним кращих представників церковної

¹¹ Определенія Владимирскаго собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 86 (1).

¹² Грамота константинопольскаго патріарха Германа II къ митрополиту всея Руси Кирилу I о непосвященіи рабовъ въ священныи санъ и неприкосновенности имуществъ и судовъ церковныхъ (1228 г., № 5) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 109.

влади (правила св. Василя Великого, послання патріархів Геннадія і Тарасія), став загальноприйнятим і отримав силу закону на тій основі, що всезагальне не є беззаконним. Дуже довгий час не існувало чітко визначеної суми оплати за поставлення, тому в архієреїв щодо цього була повна свобода. І оскільки ієрархи, вражені вадою користолюбства, використовували дану обставину для власного збагачення, імператорська влада вирішила встановити визначену суму, більше від якої не можна було брати. Це зробив імператор Ісаак Комнін (1057-1059), який визначив за поставлення в читці брати одну золоту монету, яка називалася іперпіром, за поставлення в диякони ще три золотих монети, за поставлення у священики також три золотих монети, або всього за висвяту в іереї сім золотих монет.

Як можна зробити висновок з постанов Собору, наші єпископи також брали оплату за поставлення і багато хто встановлював суму за це на власний розсуд. Не маючи можливості повністю викоринити дану практику, Собор засуджує всяку надмірну оплату як симонію і встановлює на майбутнє брати за поставлення в диякони і у священики, в обидва ступені разом, – не більше семи гривень. Отже, Собор установив визначену оплату за поставлення в розмірі імператорського закону, причому прирівняв грецький іперпіром до нашої гривні. Роблячи припис від своєї особи, митр. Кирил III у діяннях Собору зазначає:

«Не брати в них (посвячуваних у диякони та у священики) нічого, окрім установленого: як я встановив у митрополії, нехай буде у всіх єпископіях, – нехай беруть клірошани (єпископські) сім гривень від попівства і від дияконства, – від обидвох (разом)»¹³.

Крім надмірної оплати за поставлення, Собор засуджує практику щодо стягання винагороди за призначення та посвячення на церковні посади. Собор забороняє під будь-яким виглядом отримувати платню: за призначення священика на прихід, за поставлення в ігумени, яке називалося «посошним» (від вручення ігуменського посоха), за поставлення світського священика в духівника, за призначення в профорники, за поставлення в намісники і десятиники, за приїзд священиків та настоятелів монастирів на єпархіальні собори.

¹³ Определения Владимирского собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 87 (1).

Покаранням для єпископів, які насмілились би порушити визначенні приписи Собору, постановлено позбавляти сану.

Собор також постановив позбавляти сану тих єпископів, які за безчинним прикладом грецьких ієрархів відлучали невинних людей від Церкви з метою отримати кошти за звільнення від накладеного покарання.

Разом з тим Собор забороняє єпископам відлучати від Церкви «ради угоди *некогого*», тобто задля того, щоб догодити кому-небудь, хто бажає за допомогою покарань церковного характеру звести власні рахунки з особами, які їм є ненависними.

Далі Собор забороняє єпископам кривдити бідних, примушуючи їх працювати в єпископських маєтках – жати хліб, косити сіно, перевозити господарські припаси від садиби до місця проживання архієрея. Такий примус єпископи вживали перш за все щодо тих бідних, які жили при церквах, та й взагалі щодо всіх інших жебраків, що збирали милостиню при підвладних єпископам храмах.

Також Собор виявив і засудив порушення та невідповідності в області богослужбової практики. Існувала традиція, що диякони звершували проскомидію, на це Собор постановив: «*віднині не дозволяємо диякону виймати Агнца, але тільки священикам*». Для забезпечення дотримання даної постанови отці Собору зробили припис:

«Якщо виявиться, що хтось чинить не за нашим повелінням, то у випадку, якщо він буде ознайомлений з нашою постановою, то нехай єпископським судом буде позбавлений свого місця, а якщо її (постанову) не знатиме, то нехай буде прощений; а якщо виявляться такі, що не підкоряються і виступають проти нашого визначення, то нехай будуть виключені з кліру; якщо ж миряни з цієї причини почнуть творити смуту, то нехай будуть відлучені»¹⁴.

Відновлюючи порядок у звершенні богослужіння отці Собору наводять 15 правило Лаодикійського Собору: «*Крім співців, зарахованих до кліру, які на амвон входять і по книзі співають, не слід нікому іншому співати в церкві*». За тлумаченням Вальсамона, дане правило

¹⁴ Определенія Владимирскаго собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 91 (1).

забороняє мирянам входити на амвон і розпочинати спів¹⁵. Згідно з цим приписом Собор постановляє:

«Особам непосвяченим забороняємо читати та співати на амвоні, і постановляємо, щоб віднині у всіх церквах особи непосвячені ні Апостола не читали, ні прокімена не співали і не входили у вівтар».

Собор забороняє непосвяченим особам не тільки співати й читати в храмі, але й, за існуючою практикою, освячувати (найімовірніше це робили просфорники – *авт.*) принесені до церкви плоди, а саме – крупий куті, що приносились за померлих. *«Повеліваємо, – постановляє Собор, – щоб віднині такому більш не бути, але й диякон нехай не освячує, а тільки священник»*¹⁶.

Також Собор звернув свою увагу на порок пияцтва, що став поширюватися серед духовенства, в основному новгородського. Отці Собору говорять, що священники впиваються без міри, особливо від неділі Вербної до всіх Святих, і тому до неділі всіх Святих не служиться Літургія і не звершується таїнство Хрещення. На що Собор постановив:

*«Наслідуючи божественні правила, які говорять: "Єпископ, або пресвітер, або диякон що має пристрасть до ігор чи пияцтва, або нехай припинить, або нехай буде позбавлений сану" (Апост. 42), заповідаємо преподобним єпископам: якщо не покаються (пресвітери, що впиваються), то всіх піддавати забороні, бо краще один достойно звершуючий служіння, ніж тисячі беззаконних; а якщо світські люди (прихожани) будуть створювати зібрання, у знак супротиву цьому правилу (тобто, не дозволяти карати недостойних священників, щоб церкви не залишалися без служби), то нехай будуть піддані відлученню»*¹⁷.

Отці собору не залишили без уваги і пастирської турботи морального стану мирян:

«Взнали ми, – говорять отці Собору, – що руські (люди) дотримуються язичницького звичаю: у божественні свята творять

¹⁵ Правое правоведение. – М.: ЯПК, 2005. – С. 738.

¹⁶ Определения Владимирского собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 92 (1).

¹⁷ Там само. – С. 93 (1).

деякі бісівські видовища, зі свистом, вигуками та криками скликають деяких "скарєдних" п'яниць і б'ються кілками до самої смерті та забирають собі одєжу вбитих (тобто або забирають її, грабуючи вбитих, або, що більш ймовірніше, – забирають її і ділять, марновірно надаючи їй якогось значення талісману)».

Визначивши, що це буває в докір Божим святим і на засмучення Божим церквам і самому Спасу нашому Ісусу Христу, Собор повеліває:

«Коли хто буде творити таке безчинство після цих наших правил, то нехай буде проклятий у цьому віці і в майбутньому; якщо хтось буде противитися нашому законоположенню, то від таких не приймати ні приношення, тобто просфори і колива, ані свічки, а коли помруть, то священники нехай не відспівують їх і не звершують за ними поминання, і щоб не були такі поховані поблизу церкви Божої (тобто щоб їх хоронили не на кладовищі, а поза ним – авт.); якщо якийсь священник насмілиться щось (із вищевказаного) сотворити над ними, то нехай буде позбавлений свого сану»¹⁸.

Щоб зрозуміти всю строгість постанови Собору проти кулачних боїв, слід згадати, що в давні часи ці бійки були не якоюсь дитячою забавою, а страшними кривавими сутичками між десятками, сотнями і навіть тисячами дорослих, тому іноді доходило до того, особливо це було притаманне Московському князівству, що цілі міста ділилися на дві половини, щоб зійтися «стіна на стіну».

«І ще ось що чули ми, – пише Собор, у суботу ввечері збираються в одному місці чоловіки й жінки і грають та танцюють безсоромно та «скверну чинять» у ніч святого воскресіння (подібно до того), як нечестиві язичники святкують свято Діоніса – разом чоловіки і жінки, як коні іржуть, верещать та скверну роблять. І нині, нехай припинять це; якщо ж ні, то нехай будуть прокляті».

Із діянь Собору чітко незрозуміло, чи малася на увазі ніч перед кожною неділею чи тільки перед світлою неділею Пасхи. Вірогідніше все-

¹⁸ Определенія Владимірського собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – Т. 6. – С. 94 (1).

таки останнє, і саму справу, очевидно, слід розуміти так, що вакханалії являли собою нечестиве й аморальне язичницьке свято, яке припадало на весняний час року.

Собор також засудив язичницький звичай водити молоду до води:

«Ще чули ми, що в межах новгородських водять наречених до води (тобто водять, як треба розуміти, для язичницького волхвування над ними або для звершення язичницьких релігійних дій). І нині, – постановляє Собор, – не повеліваємо так поступати, якщо ж не перестануть, то наказуємо проклинати»¹⁹.

Звертає на себе увагу, що соборні постанови в основному посилаються на практику новгородського краю, а не згадуються інші регіони, що не може не викликати здивування, оскільки Собор мав загальне значення для всієї Київської митрополії. З цього приводу проф. Є. Голубинський слушно пояснює такі особливості соборних постанов тим, що всі списки діянь Собору, якими ми володіємо на даний момент, походять від списку, написаного саме в Новгороді, а цей список, найвірогідніше, був зредагований Новгородським архієпископом з метою кращого засвоєння соборних постанов у своїй єпархії, таким чином, що ніби Собор приймав постанови проти тих вад і беззаконь, що мали місце саме серед духовенства і пастви новгородського краю²⁰.

Таким чином, соборним розумом у Володимирі на Клязьмі святителі нашої митрополії змогли повернути хід церковного життя в русло канонічного строю Православної Церкви. Починаючи з перших століть існування Київської митрополії, наш Пастереначальник Ісус Христос посилає нам неймовірно талановитих, духовних та рішучих святителів у найбільш непростий та випробувальний час. Завдяки таким пастирям Українська Православна Церква достойно та гідно звершує свою велику місію, незважаючи на скрутні та інколи надзвичайно тяжкі умови життя своєї пастви.

¹⁹ Определения Владимирского собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб, 1880. – . 6. – С. 97 (1).

²⁰ Голубинский Е., проф. История Русской Церкви: В 5 т. – М., 1901. – Т. 3. – С. 77.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. *Булгаков Макарій, митр.* История Русской Церкви: В 9 т. – М.: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1995. – Т. 3. – 702 с.
3. *Власовський І, проф.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – К.: Вид. УПЦ Київського Патріархату, 1998. – Т. 1. – 294 с.
4. *Голубинский Е. Е., проф.* История Русской Церкви: В 5 т. – М.: Университетская типография, Страстной бульвар, 1901. – Т. 3. – 919 с.
5. Грамота константинопольскаго патріарха Германа II къ митрополиту всея Руси Кирилу II о непосвященіи рабовъ въ священный санъ и неприкосновенности имущества и судовъ церковныхъ (1228 г. № 5) // РИБ. – СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. Т. 6. – Ч. I.: Памятники древне-русскаго каноничнаго права (XI-XV в.). – 930(1) + 315(2) + 70(3) с.
6. Книга Правил Святых Апостолів, Вселенських і Помісних Соборів, і Святых Отців / *Пер. Чокалюка С. М.* – К.: Вид. Преса України, 2008. – 367 с.
7. Определенія Владимирскаго собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла III (1274 г., № 6) // РИБ. – СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. – Т. 6. – Ч. I.: Памятники древне-русскаго каноничнаго права (XI-XV в.). – 930(1) + 315(2) + 70(3) с.
8. Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийскаго: В 2 т. – М.: Изд. Отчий дом, 2001. – Т.1. – 649 с.
9. Правое правоведение. – М.: ЯПК, 2005. – 1333 с.
10. *Суворов Н.* Курсъ церковнаго права: В 2 т. – Ярославль: Типографія Т. В. Фалькъ, Духовная ул., соб. домъ, 1889. – Т.1 – 369 с.
11. *Цыпин В., прот.* Курс церковного права. Учебное пособие. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2002. – 700 с.